

В. БОДНАР (Ужгород)

ТЕОРІЯ ПОЗИТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ Л.КОЗЕРА

Сучасна конфліктологія отримала визнання в кінці XIX – середини XX ст. в рамках соціології та політології, що в свою чергу відображалось на змісті цієї науки. Соціологічна теорія в той час розвивалась у форматі соціального функціоналізму, який конфліктам відводив негативну роль. Новизну щодо ролі суперечностей, конфліктів, криз у суспільному житті привніс видатний німецько-американський мислитель Люїс Альфред Козер, який розробив теорію позитивно-функціонального конфлікту. Він стверджував, що не існує соціальних груп без конфліктних відносин, і що конфлікти відіграють двояку роль в їх існуванні. Свою теорію він будував не стільки на протигагу, а, скоріше за все в доповнення до класичної теорії структурного функціоналізму, де конфлікти були винесенні за межі соціологічного аналізу.

Народився Л. Козер у 1913 р. у Берліні (Німеччина) у єврейській родині. Незадовго до приходу нацистів до влади у 1933 р. переїхав у Париж, де працював продавцем, а потім секретарем у одного швейцарського письменника. В 1935 – 1938 рр. навчався в Сорбонському університеті. У 1941 р. переїхав до США. Працював у багатьох університетах, зокрема Стенфордському та Каліфорнійському. Під керівництвом відомого вченого Роберта К. Мертона [5] захистив докторську дисертацію (1954).

Світове визнання йому принесла праця «Функції соціального конфлікту» (1956 р.) [3], яка за короткий період розійшлася тиражем 3 тис. примірників. Потім вийшли з друку інші праці, серед яких заслуговують на увагу «Продовження вивчення соціального конфлікту» (1967 р.), «Конфлікт. Соціальний аспект» (1968 р.) та ін.

Головні тези теорії Л. Козера демонструють науково обґрунтовану концепцію побудови суспільства «конфліктного функціоналізму», шляхи уникнення від насильницького вирішення суперечностей.

В той час як критичні зауваження на адресу функціоналізму починають бути схожими один на одного, конфліктні схеми, запропоновані в якості альтернативи, виявляють велику різноманітність. Розбіжності у теорії конфлікту стають

особливо помітними, якщо порівняти конфліктний функціоналізм Л. Козера з напрямком діалектичного конфлікту Р. Дарендорфа [1, с.86-206; 9]. Хоча Л. Козер постійно критикував парсонівський функціоналізм за те, що той не звертався до проблеми конфліктів, він не менш різко критикував і Р. Дарендорфа, що останній не надавав значення позитивним функціям конфлікту, необхідного для збереження соціальних систем. Дані звинувачення, які були сформувані у двох напрямках, дозволили Л. Козеру сформулювати теоретичну схему, яка може бути доповнена як і функціональною, так і діалектичною теорією конфлікту.

Не дивлячись на те, що Л. Козер, подібно Р. Дарендорфу, постійно стверджував, що функціональна теорія «дуже часто нехтувала вимірами влади й інтересу», він не звернув увагу на руйнівні наслідки насильницького конфлікту. Навпаки, він намагався скорегувати те, що рахував недоліками у теорії Р. Дарендорфа, в першу чергу підкреслюючи інтегруючі функції конфлікту в соціальних системах. Тим самим Л. Козер підготував дещо несподіване вирішення проблеми порядку, оскільки він вважав, що навіть відкритий конфлікт при певних умовах сприяє збереженню життєздатності інституційних образів соціальної організації.

Цікавою є наступна обставина: враховуючи, що саме Е. Дюркгейма можна вважати одним із родоначальників функціоналізму, Л. Козер приділив велику увагу створеній Е. Дюркгеймом картині соціальної організації. Він вважає, що Е. Дюркгейм при вивченні суспільства притримується консервативної орієнтації, яка «заважає йому пізнати багатогранність соціальних процесів, найбільш помітним із яких є соціальний конфлікт». Більш того, даний консерватизм, змушував Е. Дюркгейма розглядати кризи, наприклад, насильство і розбіжності, в якості паталогічних відхилень від соціальної рівноваги, а не в якості можливостей, які дозволяють здійснити конструктивні соціальні зміни. Не дивлячись на те, що Л. Козер намагався відкинути теорію Е. Дюркгейма, його власна праця також містить ряд суперечливих моментів. Наприклад, оцінюючи «функції насильства», Л. Козер уподібнює насильство до тілесної болі, оскільки вони обидва можуть слугувати сигналом, який попереджає про небезпеку, що дозволяє соціальному організму здійснити свою саморегуляцію.

Розкриваючи аналітичні недоліки дюркгеймівського методу аналогій, Л. Козер був змушений прийняти теорію Г. Зіммеля (т.з. «формальної соціології»). Завдяки цьому стало можливим розглядати конфлікт як процес, який при певних умовах може «функціонувати», щоб зберегти «соціальний організм» або які-небудь важливі для нього частини. З даних міркувань Л. Козер створив свій образ суспільства, у якому він підкреслив наступне:

- 1) соціальний світ можна розглядати як систему взаємопов'язаних частин;
- 2) у будь-якій соціальній системі взаємопов'язаних частин виявляється відсутність рівноваги, напруги, конфліктних інтересів;
- 3) процеси, які проходять у складових частинах системи, при певних умовах сприяють збереженню, зміні, збільшенню або зменшенню інтеграції і «адаптованості» системи;
- 4) велика кількість процесів, які руйнують систему (наприклад, насильство, розбіжності, відхилення і конфлікти), при відповідних умовах закріплюють основи інтеграції системи, а також її пристосованість до навколишніх умов.

Саме на основі цих припущень Л. Козер розвинув широке коло тезисів відносно функцій (а в деякій мірі і відносно дисфункцій) конфлікту у соціальних системах. Л. Козер пропонує декілька суджень відносно умов, при яких конфлікт приводить до руйнування і дезінтеграції соціальної системи, однак основна увага його аналізу направлена на виділення причинного ланцюга, який відповідає за те, яким чином конфлікт зберігає чи відроджує інтеграцію системи. Він виокремлює наступні ряди причинних залежностей: 1) порушення інтеграції складових частин соціального цілого; 2) це призводить до вибухів різноманітних конфліктів між складовими частинами; 3) що в свою чергу викликає тимчасову дезінтеграцію цілісної системи; 4) при певних умовах це робить соціальну структуру більш гнучкою; 5) що у свою чергу посилює здатність системи за допомогою конфліктів уникати в майбутньому порушень рівноваги; це призводить до того, що б) система виявляє високий рівень пристосування до змін.

Ці уявлення зіштовхуються з рядом очевидних проблем, найбільш серйозною з яких є та обставина, що процеси, які проходять у системі, дуже часто розглядаються тільки з точки зору їх вкладу в інтеграцію й адаптацію системи. Таке акцентування позитивних функцій конфлікту допомагає виявити припущення відносно того, що з «потребами» системи можна познайомитися тільки через посередництво функцій конфлікту. Л. Козер підкреслює, що він просто виправляє байдужість дослідників до позитивних функцій конфлікту. Однак, ця стратегія відродження аналітичної рівноваги має вельми сумнівну цінність, оскільки вона призводить до тієї самої односторонності, яку автор намагається виправити.

Не дивлячись на ці недоліки, створений Л. Козером образ соціальної організації отримав своє вираження у ряді пропозицій відносно функцій конфлікту в соціальних системах. У такому вигляді схема вносить більше ясності, ніж у тому випадку, якщо б вона була викладена у вигляді припущень і причинних образів.

Слід зазначити, що Л. Козер використовував у своїй теорії погляди на проблеми конфліктів Г. Зіммеля та К. Маркса. У схемі Л. Козера виявляється багато протиріч, які виникають через те, що його цікавлять перш за все функції конфлікту. Його погляди охоплюють широке коло змінних явищ: 1) причини конфлікту; 2) гостроту конфлікту; 3) тривалість конфлікту; 4) функції конфлікту. Під кожний з цих підрозділів включається найбільш різноманітні специфічні змінні явища [4, с.139].

Єдине зауваження, яке можна зробити на адресу складеного Л. Козером переліку пунктів, заключається у тому, що на відміну від Р. Дарендорфа, він не був представлений у систематичній чи впорядкованій формі. В той час як кожне його положення зазвичай викладено абсолютно чітко, дані взаємозв'язки між різноманітними пунктами потребують окремої інтерпретації. Причому виникає ймовірність неправильного тлумачення його теорії. Ця обставина робить усі спроби Л. Козера систематизувати свої погляди, дещо сумнівними, оскільки існує безпосередня загроза неправильності тлумачення деяких його положень.

Л. Козер вважає, що причини конфлікту в кінцевому рахунку зароджуються в таких умовах, коли діючій системі починають відмовляти в законності. Відмова від законності, у свою чергу, розглядається у якості результату дій соціальних структурних змінних, як, наприклад, можливості відкрито висловлювати незгоду у межах соціальної системи. Отже, коротко

можна виділити наступні тези стосовно причин конфліктів :

- чим більше групи сумніваються у законності існуючого розподілу дефіцитних ресурсів, тим імовірніше, що вони змушені будуть розпалити конфлікт;
- чим менше каналів, через які групи можуть виразити своє незадоволення у зв'язку з розподілом дефіцитних ресурсів, тим більш імовірно, що вони засумніваються у законності;
- чим менше у групах є організацій між якими розподіляється емоційна енергія членів цих груп, тим більш імовірно, що групи, які не мають інших приводів для скарг, повинні засумніватися у законності;
- чим більшими є особисті позбавлення членів груп, які не мають можливості виразити своє незадоволення, тим більш імовірніше, що вони повинні засумніватися у законності;
- чим більше членів підкорених груп намагаються перейти до керуючих груп, тим імовірніше, що вони не стануть притримуватися законності;
- чим більше убожіння груп із абсолютного перетворюється у відносне, тим більш імовірніше, що ці групи стануть джерелом конфлікту.

Цей перелік тез багато в чому зобов'язаний К. Марксу, оскільки тут рахується, що джерелом конфлікту слугує нерівність у розподілі винагороди і невдоволення пригнічених таким розподілом. Очевидно, він запозичив у К. Маркса і особливу увагу до структурних умов, які здійснюють вплив на збудження емоційної енергії пригнічених груп, особливо по мірі того, як абсолютне зубожіння переходить у відносне. У той же час Л. Козер, як і Р. Дарендорф, підкреслює, що для зниження імовірності конфлікту велике значення має соціальна мобільність між керуючими і підкореними групами.

Стосовно положень щодо гостроти конфліктів, то тут Л. Козер має на увазі, що гостроту конфліктних відносин у системі можна пояснити, якщо розглянути взаємозв'язок між такими змінними, як, наприклад, емоції, викликані в учасників конфлікту, міцність соціальної структури. Л. Козер намагався підкреслити особливе значення наступних змінних – міцності соціальної структури і викликаних конфліктом емоцій. Очевидно вони визначають чи буде конфлікт об'єктивним, реалістичним, чи буде він викликаний рівнобiжностями у визначенні цінностей.

Л. Козер виділяє такі положення стосовно проблеми гостроти конфлікту :

- чим більше емоцій викликає конфлікт у його учасників, тим він гостріший;
- чим більше учасників конфлікту пов'язують відносини між собою, тим більше емоцій він у них викликає;
- чим менші є групи, в яких відбувається конфлікт, тим сильнішою є його емоційність;
- чим більше первісного зв'язку між учасниками конфлікту, тим менша вірогідність відкритого виразу ворожості, але тим сильніше вона проявляється у конфліктній ситуації;
- чим більше вторинних зв'язків між учасниками конфлікту. Тим менше вони задіяні у ньому емоційно;
- чим більшими є вторинні групи, тим конфлікти є частіші, а їхня емоційність слабша;
- чим більш жорсткою є соціальна структура, тим менше у ній буде інституційних засобів, які б дозволили погашати конфлікт і напругу;
- чим менш стійкі первісні відносини, тим жорстокішою є їх структура;
- чим більш стійкі первісні відносини, тим вільніша їх структура;
- чим більше вторинних відносин між учасниками конфлікту, тим імовірніша наявність інституційних засобів, необхідних для того, щоб погасити конфлікт і зняти напругу;
- чим більшим є механізм управління системою, тим жорстокіша її структура і гостріший конфлікт;
- чим більше групи, які задіяні у конфлікті, переслідують свої реалістичні інтереси, тим менш напружений конфлікт;
- чим більше групи, які приймають участь у конфлікті, переслідують свої об'єктивні інтереси, тим вища імовірність того, що вони спробують знайти компромісні способи реалізувати свої інтереси ;
- чим більше розбіжностей у розподілі влади між групами, які приймають участь у конфлікті, тим менша імовірність того, що вони спробують відшукати альтернативні засоби;
- чим більш жорсткою є система, в якій проходить конфлікт, тим менше в ній альтернативних засобів;
- чим у більшій мірі групи конфліктують, через нереальні спірні питання (обманливих інтересів), тим гостріший конфлікт;
- чим у більшій мірі конфлікт проходить через обманливі інтереси, тим сильніші емоції його учасників, тим гостріший конфлікт;
- чим гострішими були попередні конфлікти між даними групами. Тим сильніші їх емоції стосовно подальших конфліктів;
- чим більш жорсткою є система, в якій відбувається конфлікт, тим вища імовірність того, що конфлікт виявиться нереалістичним;
- чим довше триває реалістичний конфлікт, тим більше виникає нереалістичних спірних проблем;
- чим у більшій мірі конфлікти знаходяться за межами індивідуальних інтересів і на більш високому рівні, тим гостріший конфлікт;
- чим вища ідеологічна єдність групи, тим краще усвідомлюються конфлікти, тим далі вони виходять за межі особистих інтересів;
- чим більш жорсткою є структура, в якій проходить конфлікт, тим більш імовірно, що виникнення конфлікту пов'язано з самими основними цінностями і проблемами.

Особливий інтерес викликають положення про реалістичні інтереси груп. Оскільки вони прямо направлені проти положень, на які наголошував К. Маркс: усвідомлення своїх об'єктивних інтересів приводить до гострого (революційного) конфлікту. Л. Козер підкреслює, що усвідомлення конфліктних інтересів (реалістичний конфлікт), імовірно, змусить учасників конфлікту шукати компроміси й інші засоби, альтернативні відкритому конфлікту. Разом з тим Л. Козер вважає, що у жорстких соціальних системах імовірно нереалістичні конфлікти, оскільки тут неможливим є здійснення істинних інтересів.

Таким чином Л. Козер, очевидно, вельми ефективно об'єднав ідеї Г. Зіммеля і К. Маркса, що проливає яскраве світло на серйозний теоретичний внесок кожного із цих мислителів і дозволяє в той же час відмовитись від деяких їхніх менш важливих теоретичних положень [3, с.176].

Важливою частиною теорії Л. Козера є положення, щодо тривалості конфлікту. Основні з них:

- чим менше обмежені цілі протилежних сторін, які приймають участь у конфліктах, тим триваліший конфлікт;
- чим слабша емоційність викликана конфліктом, чим менша жорсткість структури, чим менш реалістичним є конфлікт, тим імовірніше, що цілі передбачені учасниками конфлікту, повинні бути обмежені;
- єдності проявляють конфліктуючі сторони відносно цілей конфлікту, тим тривалішим є конфлікт;
- менш реалістичний конфлікт, тим більш імовірніші розбіжності щодо цілей конфлікту;
- чим менше інтерпретацій учасники конфлікту можуть дати символічному змісту перемозі чи поразці своїх противників, тим триваліший конфлікт;
- чим менше у обох сторін згоди, щодо символів, тим менше кожна з них здатна інтерпретувати символічний зміст перемоги чи поразки своїх противників;
- чим сильніша поляризація конфліктуючих сторін, чим сильніше вони втягнуті у конфлікт, тим менше у них згоди щодо символічного змісту перемоги чи поразки;
- чим краще лідери конфліктуючих груп зможуть зрозуміти, що за те, щоб повністю досягти своєї мети, треба заплатити набагато більше, ніж за те, щоб отримати перемогу, тим менш тривалим буде конфлікт;
- чим рівніше розподілена влада між двома конфліктуючими групами, тим вища імовірність того, що їх лідери зрозуміють, як дорого коштує досягнення цілі у повному об'ємі;
- чим більш чіткими є показники перемоги чи поразки у конфлікті, тим імовірніше, що лідери повинні зрозуміти, як дорого коштує повне досягнення усіх цілей.

В цих тезах Л. Козер зосередив свою увагу, на таких аспектах конфлікту, які ігнорувалися Г. Зіммелем і Р. Дарендорфом. З точки зору Л. Козера, такі показники, як усвідомлення цілей конфліктних груп, ступінь згоди конфліктних груп стосовно змісту перемоги чи поразки, здатність лідерів зрозуміти, чого коштує перемога, і переконати своїх прибічників у тому, що бажано зупинити конфлікт, являються вирішальними при визначенні тривалості конфлікту. За кожною з цих змінних спостерігаються деякі взаємозв'язки, на які у свою чергу здійснюють вплив інші змінні, а саме викликані конфліктом емоції, ступінь реалістичності конфлікту, міра його поляризації, наявність чітких показників перемоги. Не дивлячись на те, що цим тезам не вистачає логічної жорсткості, все ж вони представляють собою приклад уточнення теоретичних положень відносно тривалості і закінчення конфлікту у соціальних системах [3, с.173].

Таким чином, аналізуючи одночасно причини, гостроту і тривалість конфлікту, Л. Козер унікав аналітичної небезпеки, яка виникає через зосередженість виключно на «функціях соціального конфлікту». Він надав перевагу зосередженню уваги перш за все на позитивних функціях конфлікту.

Чи не головним у дослідженні Л. Козера є розуміння функцій конфлікту. Він наголошує :

- чим гостріший конфлікт, чим більш диференційований розподіл праці у кожній конфліктній групі, тим імовірніше, що кожна з них буде мати централізовану структуру прийняття рішення;
- чим гостріший конфлікт, чим слабше диференційована структура, тим у більшій мірі централізація носить деспотичний характер;
- чим гостріший конфлікт, чим очевидніше він впливає на усі сегменти кожної групи, тим більше конфлікт зміцнює структурну і ідеологічну солідарність членів відповідних конфліктних груп;
- чим сильніший конформізм, який викликаний конфліктом між групами, тим більше накопичується ворожості і тим імовірніше, що виникне конфлікт всередині групи;
- чим меншою жорсткістю володіє соціальна структура там, де проходить конфлікт між групами, чим частіший конфлікт, тим імовірніше, що конфлікт викличе зміни системи, посилюючи її адаптивність і інтеграцію;
- чим менш жорсткою є система, тим імовірніше, що конфлікт підтримає у системі усе нове і творче;
- чим менш жорсткою є система, тим менш імовірним є те, що конфлікт пов'язаний з перенесенням ворожості на альтернативні об'єкти, тим імовірніше, що конфлікт зіштовхнувся з реалістичними джерелами напруги;
- чим у більшій мірі система базується на функціональній взаємозалежності, тим частішими є конфлікти, тим більша імовірність того, що вони знімуть напругу, не викликаючи при цьому поляризації системи;
- чим стійкішими є первісні відносини у системі, чим частіші конфлікти, тим імовірніше, що вони знімуть напругу, не викликаючи при цьому поляризації системи, але не в такій мірі, щоб система стала базуватися на вторинних відносинах;
- чим менш жорсткою є система, тим імовірніше, що конфлікт буде сприйматися тими, хто знаходиться у влади, у якості сигналу поганій пристосованості системи;
- чим частіше відбуваються конфлікти, тим менша імовірність того, що вони відображають розбіжності стосовно найбільш суттєвих цінностей, тим імовірніше, що їх функції будуть направлені на те, щоб підтримувати рівновагу;
- чим в більшій мірі коаліція утвориться у чисто захисних цілях, тим вищою є імовірність того, що вона буде мати інструментальний характер.

Як і у попередніх тезах, тут відмічається, що ці події відбуваються тільки при певних умовах, включаючи жорсткість і диференційованість соціальної структури, гостроту конфлікту.

Л. Козер наголошує, що суспільству властива фатальна необхідність соціальної нерівності; вічна психологічна невдоволеність його членів і звідси витікаюча напруга між індивідами і групами, обумовлена їх чуттєво-емоційним, психічним розладом, який періодично знаходить вихід у взаємних колізіях. Під соціально-політичним конфліктом розуміє боротьбу за цінності: претензії на визначений статус, владу і ресурси, боротьбу, в якій метою противників є нейтралізація і нанесення

шкоди чи знищення суперника. Це найбільш розповсюджене визначення конфлікту в західній політології.

1. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Ральф Дарендорф. – М. : РОССПЭН, 2002. – 284 с.
2. Dahrendorf R. Moderný socialny konflikt. Esej o politike slobody / R.Dahrendorf. – Bratislava : Archa, 1991. – 320 s.
3. Козер Л. Функции социального конфликта / Люис Козер. – М.: Идея пресс, 2000. – 205 с.
4. Котигоренко В. Знання про соціальний конфлікт / Володимир Котигоренко. – Політичний менеджмент, 2004. – № 2. – С. 137-156.
5. Merton R.K. Social Theory and Social Structure / Robert K. Merton. – New York : The Free Press, 1968. – 702 p.
6. Нараєв В. Конфліктологія. Курс лекцій (модульний варіант). – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
7. Parsons T. Sociological Theory and Modern Society / Talcott Parsons. – New York : The Free Press, 1967. – 564 p.
8. Примуш М. Конфліктологія. Навчальний посібник / Микола Примуш. – К.: Професіонал, 2006. – 282 с.
9. Тернер Дж. Структура социологической теории / Джонатан Тернер. – М.: Прогресс, 1985. – 471 с.

SUMMARY

Bodnar V. THE THEORY OF THE POSITIVE AND FUNCTIONAL CONFLICT OF L.KOSER

The author in the article deals with the innovation that L.Koser brought in the conflictology, his vision of the reasons, duration level and the role of the conflicts in the social and the political life. Also the significance of the thinker's views for modern science is analyzed.